

Зоран Марковић

Историјски архив Јагодина

УДК: 347.993(497.11)"1823/1839"

ОСНИВАЊЕ МАГИСТРАТА У ЈАГОДИНИ И ЊЕГОВ РАД ДО 1839. ГОДИНЕ

Апстракт: Јагодински нахијски суд, познатији под именом Јагодински магистрат је основан новембра месеца 1823. године, чије је седиште било у Јагодини и био је надлежан за целокупну територију јагодинске нахије. За прве судије овог суда били су постављени кнез Аранђел Милосављевић и кнез Радован Јабланиц. Од оснивања до 1838. године овај суд је мењао своје називе, почео је као Суд нахије јагодинске, или Јагодински магистрат, а 1839. године срећемо га под именом Суд окружја јагодинског. За овај период у овом суду је радио велики број чиновника и тешко је било утврдити имена свих који су у њему радили. Поред заједничке хране и издржавања које је имало судско особље у овом суду, оно је добијало још и одређену плату из народне државне касе, за одело и за издржавање својих породица. До доношења Устава 1838. године овај суд је имао веома обиман делокруг послова. Поред чисто судских послова обављао је и већи број послова полицијске, административне, привредне и друге природе.

После установљавања Народног суда у Крагујевцу 1820. године кнез Милош Обреновић је наставио са својом мудро дипломатском политиком да од Турака узима судску власт у своје руке и то најчешће честим поклонима и подкупљивањем турских челника.

Појава овог првог српског суда означава само једну степену у борби Србије за њено осамостаљење од турске власти. Имајући то у виду, а желећи да даље настави у том правцу, Милош се није зауставио само на томе, већ је идуће, 1821. године, почетком Ђурђевског полугођа, после познате Абдулине буне, установио и први нахијски суд у Пожаревцу, у који је поставио за чланове два кнеза с једним писаром. За исти суд начињен је и печат, у коме је било урезовано: „Совјет пожаревачки; а у наоколо „С дозволенијем в. о. к. г. Милоша Обреновића.“¹

Слично Милошу, крајем 1820. и почетком 1821. године, домаћи нахијски кнезови и без присуства Муселима почињу да суде Србима за кривике, али и у грађанским споровима. До овога је свакако дошло по дискретном налогу кнеза Милоша, али и уз прећутну сагласност турских власти.²

После оснивања нахијског суда у Пожаревцу, настаје за кратко време извесно затишје у установљавању српских судова. Почетком октобра, тачније 6. октобра 1823. године Кнез је бео-

градску Народну канцеларију, коју је тешка срца трпео поред себе, и крагујевачки Народни суд подигао на степен Вишег народног суда. Крагујевачки суд огласио је као „Обшченародни суд“, познат још као Крагујевачки велики суд, који се има занимати „извиђајем и пресуђивањем дјела и распри свега народа београдског пашалука.“ За установљавање овог највишег суда земљаског, и за постављање председника у њему, Кнез је издао посебан писмени акт 6. октобра 1823. године. За председника овог суда био је постављен Јован Бобовац, а за чланове: Павле Радомировић, Милета Радојковић, кнез јагодинске нахије, Митар Којић, Атанаско Марић, Миленко из Пожаревца и Пана Јеремић из Ресаве, док су за писаре били постављени: Ђорђе Протић, Стева и Јоксиф Пантелић.³

Народна канцеларија је претворена у београдски Народни суд, који је имао задатак да буде и даље посредник између Кнеза и народа српског с једне, и београдског везира с друге стране, расправљајући и све спорове који би се између њих, с једне и друге стране, појавили. За председника овог суда наименован је био Милоје Тодоровић из Црнча, кнез из јагодинске нахије, за чланове: Јован Тополац и Ђорђе Папазогла Ђелеш, а за писаре: Гаја Николајевић, Максим Ранковић и Лазар Поповић.⁴ Треба истаћи да је Милош стално настојао да ограничи судску надлежност Народне канцеларије, односно београдског Народног суда, што је и учинио већ наредне

¹ Мита Петровић, Финансије и установе обновљене Србије до 1842. године, I, Београд, 1901, стр. 588.

² Др Срђан Шаркић, Историја српског правосудја (XII–XX), Београд, 1997, стр. 50.

³ Мита Петровић, наведено дело, стр.590.

⁴ Исто,

1824. године „наставленијем” по коме чланови овог суда требало да суде „маловажне расправе, а у мало заплетенијим да не решавају ништа, него њему да шаљу на коначно решење”⁵

После затишја од две године, од оснивања нахијског суда у Пожаревцу, 1823. године постало је актуелно питање оснивање судова у другим нахијама и те године је основано више нахајских судова. У мају месецу је био образован ваљевски суд, а затим у августу шабачки, а крајем те године, у новембру месецу смедеревски, чачански и јагодински. Надлежност новоформираних судова простира се на нахије у чијим се седиштима били формиран и исти су одмах добили називе „магистрати”. Тако је Јагодински нахијски суд добио назив Јагодински магистрат, чије се седиште било у Јагодини и био је надлежан за целокупну територију јагодинске нахије.

Као и у осталим нахијским судовима, тако и у Јагодинском магистрату било је постављено по два члана (судије), један писар и по два пандура.⁶

За прве судије новоформираног нахијског суда у Јагодини били су постављени указом кнез Аранђел Милосављевић, кнез Радован Јабланац, за писара Мита, коме је презиме непознато (претпостављамо на основу других извора да је презиме Стојановић). Суду су била придодата и двојица пандура Станко Радовановић и Цветко Јовановић, за обављање осталих судских послова.⁷

Јоаким Вујић у своме Путешествију пише: „Јагодински нахијски суд, који се звао још и магистрат, установљен је, кад и већина осталих, новембра 1823. године. Он заседа (обержава) за сада у школском зданију с два кнеза и једним писаром.⁸ Према овом извештају јагодински магистрат је у почетку свог рада био смештен у једном делу зграде тадашње основне школе. У школској згради заседао је магистрат до половине 1826. године. У другој половини исте године магистрат је пресељен у зграду која је за њега наменски била подигнута. „Магистратски дом отцеле нахије” почео је да се гради јуна 1825. године на месту званом „Дудара”, како наводи професор Е. Цветић: „на ономе празноме простору идући преко каменог моста Учитељској школи

и пред њом.” У овој згради Суд јагодински остаје до половине августа 1837. године, када се преселио у зграду нахијског двора, после смрти Димитрија Ђорђевића, нахијског кнеза који је у њему становао. Међутим, и поред иселења суда, зграда магистрата остала је дуги низ година, до почетка 20. века позната под називом „магистрат”. О њеном изгледу Емило Цветић је забележио: „има облик наших старих надлештва, распљоштена је и сразмерно доста ниска. Дужина јој је 16,5 м. Ширина 11м, а висина 6,50 до 7,50 м. Под целом зградом је врло простран подрум са 9 врло уских и доста дугих отвора, дубок је 2,70 м.и од тога је 1м. над земљом; грађен је од камена. За 1 м. над земљом уздигнут је главни део куће, која има два улаза (првобитно 3), од којих је главни онај према згради Учитељске школе. Зграда има 9 одељења разне величине. Кров има врло благ нагиб, 6 димњака и ћермиду на себи. Осим подрума, сва је остала зграда од растова дрвета; преко њега је танак слој блата и напоследку креч. Од истога дрвета, близу ове зграде, у истоме дворишту, била је апсана, неолепљена и чвршћа од магистрата.”⁹

Од оснивања, односно од 1823. године до 1838. године овај суд је мењао своје називе. Почео је под именом Суд нахије јагодинске, или Магистрат нахије јагодинске и исти задржао до августа 1831. године. Интересантно је напоменути да је у овом периоду, све до половине 1829. године, овој се установи обраћало Кнезовима суда (магистрата, нахије) јагодинског, дакле на личности, а не на надлештво. После 1829. године личности су потиснуте и овом суду се обраћало на име Магистрат јагодински, или Магистрат нахије јагодинске, или Суд нахије јагодинске. Од 1831. године до маја месеца 1834. године овај суд носи назив Суд нахије и вароши јагодинске. Средином 1834. године мења назив у Суд окружја јагодинског и исти задржава до фебруара 1835. године, када поново мења име у Исправниченство окружја јагодинског. Овај назив задржава до новембра 1837. године када га поново мења у Магистрат окружја јагодинског и исти задржава до маја 1839. године када добија име Суд окружја јагодинског.¹⁰

Кнезови Суда јагодинске нахије-судије, иако правно необразовани, трудили су се да овај посао обављају што је могуће боље. На овај закључак наводи чињеница да када погледамо сачувану архивску грађу фонда вишег суда тога времена, Суда општеномског српског, да у ње-

⁵ Историја Београда 2, Београд, 1974. стр. 216.

⁶ Мита Петровић, наведено дело, стр. 605.

⁷ Мита Петровић, Финансије и установе обновљене Србије до 1842. године, III, Београд, 1899. стр. 117.

⁸ Зграда у којој је била тада смештена основна школа више не постоји, а налазила се у садашњој Сутјеској улици, у непосредној близини кафане „Солун” и била лицем окренута према реци Белици.

⁹ Емило Цветић, Осми и девети извештај Учитељске школе у Јагодини; Магистрат; Јагодина, 1907. стр. 20-22.

¹⁰ Исто, стр. 24.

му има мало жалби које су дошле из Јагодинског магистрата на даље пресуђивање.

Пратећи документа насталих у раду Јагодинског магистрата у периоду од оснивања 1823. до 1838. године може се закључити да је у овом суду промењено доста службеника (судија и другог особља). До 1834. године у Суду јагодинске нахије била су углавном по два члана (судије), писар и по два пандура. До 1829. године као судије Јагодинског магистрата помињу се: Аранђел Милосављевић, Радован Јабланац и Сима Вукићевић. Нешто касније на место Аранђела Милосављевића, који је био искључен, дошао је Михајло Јовановић. У 1831. години као судију налазимо Велисава Станојловића, који је вероватно заменио једног од двојице предходних чланова (Симу Вукићевића или Михајала Јовановића). Годину дана касније, у 1832. години у овоме суду налазимо као судију Милоја Тодоровића,¹¹ а 1833. године за судије су били опет постављени Аранђел Милосављевић и Велисав Станојловић, које су крајем исте године сменили Живко Шокорац и Мита Тирић. Занимљив је акт о смењивању ових чланова и он гласи: „ Суд народни српски 18. децембра 1833. године бр. 3094 поставља, по налогу Милошеву за чланове суда јагодинског Ж. Шокорца и Миту Тирића, којима досадашња господа чланови да предају све протоколе, рачуне и остала дела судијска, па онда сваки својој кући да одлази не имајући више власти у дела судијска мешати се.” У 1834. години, како у осталим, тако и у Суду окружја јагодинског уводи се трећи члан (судија) и у овој години његови чланови су: Милисав Браљинац, Мита Тирић и Велисав Станојловић. Идуће, 1835. године на место Велисава Станојловића за судију овог суда поново је био постављен Михајло Јовановић. Почетком 1836. године, тачније 17. јануара, сви чланови су били промењени и на њихова места су били постављени: Аранђел Милосављевић, Риста Бабовић и Давид Милосављевић.¹² У другој половини исте године у овом суду било је

чак четири члана (судије): Живко Шокорац, Стеван Михаиловић, Аранђел Милосављевић и Риста Бабовић. Јуна месеца 1837. године Стеван Михаиловић, због свађе и несугласице са осталим члановима, био је отпуштен и упућен „ да се само са делима среза њему повереним занима”¹³. Месец дана касније, на место Стеваново у овом суду био је постављен Сима Вукићевић. У току 1838. и 1839. године није било промене судија, тек крајем 1839. године за председника Суда округа јагодинског био је постављен Мита Тирић, а за чланове: Аранђел Милосављевић, Сима Вукићевић и Мојсило Јанковић.

Описујући судску организацију ондашње Србије, Вук Караџић пише: „...први суд у селу је код главног кмета, да се од сеоског суда иде нахијском магистрату, а од магистрата Великом суду, да се од Великог суда иде Милошу, па како он нађе за право, онако мора бити.”¹⁴

Када се говори о судијама, треба истаћи и то да су обично живеле у суду и храниле се заједнички. Милош им је стално заповедао да пазе на своје морално „поведеније”. Судије су морале ићи недељом у цркву, постити среду и петак и седети више у судници него у кафани.¹⁵

Поред заједничке хране и издржавања, које је имало судско особље у нахијским магистратима, оно је добијало и одређену плату из народне државне касе, за одело и за издржавање својих породица.

Прва плата чланова јагодинског магистрата коју им је издавала државна „књажева ханза” износила је годишње по 1000 гроша, плата писара 500 гроша и плата пандура 240 гроша. У прво време, плату особља нахијских судова узимао је Велики народни суд и сало је свакоме магистрату посебно. Касније, нахијски судови узимали су своју плату непосредно од државне благајне, или им је ова сама слала.¹⁶

У прво време, непосредно по оснивању, како у осталим нахијским судовима, тако и у Суду јагодинске нахије судије су ислеђивале и пресуђивале ствари по сили обичаја, општег уверења и по здравом разуму, без икаквих нарочитих прописа и одређеног делокруга у судској дужности и раду. Обично је процедура била да се покуша измирење парничних страна, па некад је то ишло и са извесном пресијом.¹⁷

¹¹ Кнез Милоје Тодоровић из Црнча, војвода из Првог устанка, био је члан Народне канцеларије 1815. године, први председник Народног суда у Београду 1823, члан Великог суда у Крагујевцу у другој половини 1825. године, члан Општенородног суда у Крагујевцу 1826. године и члан Великог суда народног 1829. године.

¹² Судски чиновници (судије) били су правно необразовани, па стога ова установа није могла солидно да обавља свој посао. То је био разлог да Кнез и Совјет установе комисију са Јанићијем Ђурићем на челу, која је имала да прегледа рад свих окружних судова. Пошто стање није било задовољавајуће, Кнез је био приморан да промени све чланове јагодинског окружног суда (Р. Љушић, Кнежевина Србија (1830-1839), Београд, 1986. стр. 240)

¹³ Емило Цветић, наведено дело, стр. 25.

¹⁴ Др Срђан Шаркић, наведено дело, стр. 49.

¹⁵ М. Гавриловић, Милош Обреновић, стр. 314.

¹⁶ Мита Петровић, наведено дело, стр. 73.

¹⁷ Исто, стр. 605.

Пре доношења устава 1838. године, тачније у периоду у коме се обрађује, Јагодински магистрат је имао веома обиман делокруг послова. Како није постојала деоба судске од управне власти, то је овај суд поред судских послова обављао и већи број послова полицијске, административне, привредне и друге природе. Углавном су обављани следећи послови: ислеђивање грађанских спорова, ислеђивање кривичних дела, доношење пресуда о грађанским споровима (парницама), доношење пресуда о ислеђеним кривичним делима, вођење надзора над управном влашћу на територији ове нахије, вршење административне преписке, старање о народном здрављу, старање о досељеницима из других српских неослобођених крајева, одржавање тајних веза са нашим народом из еослобођених крајева Србије, обављање послова војне струке, вршење надзора и контроле над народном привредом и над грађевинарством и друге.¹⁸

У то време, како у Србији, тако и на подручју јагодинске нахије био мали број писмених људи, осим писара, нема података ко је још од судија у прво време био писмен. Писар, или секретар суда писао је записнике о саслушању окривљених, као и парничара, а по завршеном саслушању, суд је доносио своју пресуду коју је такође писао секретар и потом је прво прочитао члановима–судијама суда, а затим ју је суд саопштавао парничарима или окривљенима.

У случајевима већих кривица у овом суду су само саслушавали окривљене и те случајеве су слали Високом народном суду у Крагујевац и кнезу Милошу на пресуђивање. А како је Милош пресуђивао Мих. Гавриловић је забележио: „...Претрпан многим пословима, јер је све народне послове држао у своје руке, Милош је у њима био често брз, прек и недоследан. Једнога дана дао би овакву пресуду о једноме предмету, сутрадан о сличној ствари решио би другачије; једном ће врло важну ствар оставити на решење некоме другоме, суду или старешини, други пут ће позвати себи на суд човека по тужби коју је могао обичан пандур свршити.”¹⁹

У мешовитим споровима, односно кад је Турчин имао спор са Србином, којих је свакако било у том периоду, такви спорови и после 1820. године спадали су у надлежност турских судова, на које су по правилу, српски кнезови долазили и подржавали интересе својих сународника, или их чували од великих глоба и насиља на што су Турци увек били спремни.

Судска пракса показује да турска власт није сметала да се Турци кад хоће могу обраћати и српском суду против Срба у грађанским споровима. Међутим, било је и изузетака, када српска локална власт изводи Турчина на свој суд силом. Такав случај се десио у септембру 1826. године, на жалбу сељака села Кавадара из јагодинске нахије против њиховога спахије Наума из Ћуприје, кнез Филип из Сабанте шаље спахију везана у Суд народни у Крагујевац.²⁰ Оваквих случајева није било често, већ је било правило да сваки Турчин, ухваћен као кривац, предаје се турском суду с тачним описом кривице. Србин за убиство Турчина одговарао је по правилу пред кадијом, али турска власт није тражила да се меша у то дело чим би добила уверење да ће такав кривац бити осуђен на смрт од српске власти.

Из сачуваних извора може се закључити да су судије магистрата често били подложни корупцији и другим нечасним мерама богаћења.

Познато је да су судови и судије биле у великој зависности од кнеза Милоша, зато су се до сервилности трудили да испуне сваку његову жељу. О томе има више примера, у једном документу од 7. новембра 1824. године кнезови суда јагодинског јављају кнезу Милошу да су једва набавили у Винорачи хољаду и песто главица купуса и да исте по његовој заповести шаљу колима за Крагујевац. У другом документу од 21. маја 1825. године опет кнезови Суда јагодинског шаљу кнезу Милошу товар трешања на поклон у знак неке захвалности. Такође, једна група докумената показује да су судије Јагодинског магистрата водили велику бригу о заштити од поплаве Милошевих ливада на овом подручју, као и о кошењу траве на истим.²¹

За сваку судску радњу суд је наплаћивао таксу. У првим годинама рада било је знатно мање такси него код турских судова. Тиме се ишло на то да се српски народ одврати од турских судова, нарочито несрпско хришћанско становништво по варошима. По „наставленијама” издатим 1825. године било је 9 судских такси и то: цедуљарска, осудна, спорна, казнена, пасошка, пресудна, тапијска, утринска и апсанска. У „наставленију” из 1826. године налази се у тачки б. приход од „мангуп стоке”. Овим таксама су 1827. године додате још две: шумска и објавна.²²

Првих девет такси су биле релативно ниске и износиле су од 3 паре до 1 гроша и 20 пара. Друге две су биле знатно више, особито објавна

¹⁸ Мих. Гавриловић, наведено дело, стр. 3.

¹⁹ Исто, стр. 7.

²⁰ Књажева канцеларија, Јагодинска нахија, XII, 267.

²¹ Душан Б. Јовичић, Пољопривреда у Србији за владе кнеза Милоша Обреновића, Нови Сад, 1956. стр. 9.

²² Мита Петровић, наведено дело, I, стр.366.

такса. Тако је шумска такса за сечење износила 2 гроша. За објаву ради трговања по унутрашњости плаћано је 12 гроша и 20 пара. Ова објава за трговање по Босни и Турској стајала 25 гроша, а за трговање по Аустрији, душло више, 50 гроша.²³

Ове таксе наплаћиване су у корист народне касе, и са порезом су биле једини извор за покриће народних издатака. По завршетку сваке године суд је сав новац добијен од такса, са оригиналним списком по коме је вршена наплата, слао преко Суда општеноародног српског, Народној благајни. Тако је на пример приход Јагодинског магистрата за 1825. годину, предат 26. октобра 1825. године, износио је 372 гроша 31 пару.²⁴

Укидањем Сретењског устава, уставно питање у Србији није било скинуто с дневног реда. Борба између крупних старешина и Милоша постајала је све интезивнија и у њу се све активније уплићу велике силе. На страни Милошевој је само Енглеска, док Русија, Турска и Аустрија раде на ограничавању Милошеве власти и у корист крупних старешина.²⁵

После неколико неуспелих уставних пројеката, најзад је 10/22. децембра 1838. године донет у виду султановог хатишерифа нови устав за Србију, ткз. „Турски устав”, јер је потписан од турског султана у Цариграду. Највећа позитивна страна овог Устава може се сматрати што он одлучно раскида са старим феудалним односима и забрањује враћање на те односе.

У Уставу из 1838. године, за који је успела да се избори уставобранитељска опозиција, скоро трећина чланова посвећена је правосуђу, што указује на значај који је придаван установи суда у Кнежевини 30–их година 19. века. Основна идеја је била да се Србима осигура приватна сопственост и зајемче грађанска права, а да би се све то постигло било потребно имати писане законе и добро организоване судове.

Овим Уставом три се суда установљавају у Србији. Први је у селима, састављен од локалних старешина и зове се примирителни суд. Други је суд првога степена и налази се у сваком од седамнаест округа на које је била подељена Србија и зове се окружни суд. Трећи суд је Апелациони, а седиште му је у главном месту Правитељства.

Тако је у Јагодини формиран окружни суд, или Суд окружја јагодинског, који је само наставио да обавља послове које је започео Суд нахије јагодинске, односно Јагодински магистрат.

²³ Исто, стр. 377.

²⁴ Мита Петровић, Финансије и установе обновљене Србије, II, стр. 355.

²⁵ Др Драгослав Јанковић, Историја државе и права Србије XIX века, Београд, 1960. стр. 59.

Zoran Marković
Historical Archives of Jagodina

Summary

**ESTABLISHING OF THE MAGISTRATE (THE REGIONAL COURT) IN
JAGODINA AND ITS WORK TO 1839**

In the period after the Second Serbian Uprising (1815), some elements of the Serbian legal system (established during the First Uprising 1804-1813) have been reestablished. It was the period of specific duality (or sharing) of the jurisdictions between the Turkish and Serbian authorities. The jurisdiction of Turkish authorities and judges has covered municipalities, with obligated presency of one Serbian *nahija* (region) leader, in cases of court proceedings to Serbs. On other side, regional and local Serbian leaders have had the exclusive rights of judging in rural communities.

According to agreement between prince Miloš Obrenović and Turks, since 1820. all of the cases of court proceedings to Serbs have been transfered under the jurisdiction of Serbian judges. In that purpose, the Regional Court (Magistrate) in Jagodina had been established 1823. and covered by its jurisdiction all the territory of Jagodina Region (*Nahija*). Since the establishing 1823, till the proclamation of Constitution (so called *Turkish Constitution*) 1838, Magistrate in Jagodina was having a very wide area of duties and activities. Besides the judicial works, its duties included some jurisdictions of administrative, police and economic control.